

JAN KRASICKI

ORCID: 0000-0003-2700-7715

Uniwersytet Wrocławski

Kobiety w filozofii rosyjskiej: plan pierwszy*

Lilianna Kiejzik, Nadeżda Orłowa, przy współpracy Valentyna Balanovsky'ego, Galiny Garaevoj, Teresy Obolevitch, Katarzyny Turonek-Ostrowskiej, Julity Polańskiej, Angeliny Weimann, *Kobiety w filozofii rosyjskiej. Filozofowie rosyjscy o kobietach (ciąg dalszy esejów subiektywnych)*, Zielona Góra 2020.

Przygotowana zachęcająco pod względem edytorskim, opatrzona fotografiami, książka stanowi zbiór kilkudziesięciu „esejów subiektywnych”, czyli mniej lub bardziej rozbudowanych studiów poświęconych kobietom, które zaznaczyły się w historii filozofii w Rosji, oraz rosyjskim myślicielom podejmującym zagadnienia tak zwanej kwestii kobiecej. Monografia została podzielona na dwie zasadnicze części. Pierwsza dotyczy kobiet zajmujących się filozofią, druga filozofów, którzy zajmowali się zagadnieniami filozoficznie pojętej kobiecości, problemem płci, rehabilitacji ciała i materii, przy czym większą część książki tworzą eseje o kobietach-filozofach. Jest to zrozumiałe, ponieważ twórczość rosyjskich myślicieli podejmujących zagadnienia feministyczne doczekała się obfitej literatury, natomiast twórczość oraz losy rosyjskich filozofek jest mniej znana. Podjęty temat stanowi istotny krok w kierunku wypełnienia tej luki badawczej.

Na tle szeroko pojętych badań nad fenomenem kobiecości przedstawiona publikacja doskonale wpisuje się we współczesne światowe tendencje badawcze, jak również przemawia stroną historyczno-filozoficzną. Pokazuje mianowicie, że w Rosji uchodzącej za rubieżę świata europejskiego, cywilizacyjnie zapóźnionej i pozostającej poza teatrem głównych wydarzeń intelektualnych Europy, od początku formowania się nowoczesnego państwa rosyjskiego, istniał i rozwijał się

* Publikacja przygotowana w ramach projektu „Drugi plan: kobiety w filozofii rosyjskiej”, finansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki — Polska według umowy UMO-2017/25/B/H1/00530.

wielonurtowy kobiecy ruch emancypacyjny. Jak pisze się w książce, jedną z jego pierwszych promoterek była współtwórczyni nowoczesnego państwa rosyjskiego, „filozofka na tronie”, cesarzowa Katarzyna Wielka. Omawiając na szerokim tle ideowym i społecznym postacie tego ruchu, w publikacji świetnie przedstawiono to, z jakim trudem ów kobiecy ruch umysłowy i emancypacyjny zdobywał sobie prawo bytu w rosyjskim społeczeństwie zdominowanym przez patriarchalny model rodziny i podlegającym silnym wpływom religii prawosławnej oraz Cerkwi. Dlatego wartości książki można upatrywać nie tylko w jej stronie historycznej, w pieczołowitej rekonstrukcji biografii poszczególnych kobiet filozofek i prezentacji ich poglądów, lecz także w przedstawieniu kwestii kobiecej jako uniwersalnego problemu filozoficznego.

Bez wątpienia bezcenną wartością przedstawionych esejów stanowi ich znakomity warsztat badawczy, docieklivość w analizie przedstawionych faktów i własna interpretacja analizowanych idei oraz prezentowanych wydarzeń. W takim ujęciu elementy biograficzne nie przesłaniają głównego przesłania, jakie wyłania się z lektury poszczególnych studiów, a mianowicie tezy o niezbywalnej roli kobiet w intelektualnym, kulturowym i cywilizacyjnym rozwoju nowoczesnego społeczeństwa rosyjskiego. Wartość publikacji stanowi nie tylko rekonstrukcja losów i poglądów rosyjskich filozofek, lecz także ukazanie ich na tle szerokiego horyzontu ideowego epoki, poza którym analizowane idee oraz fakty straciłyby swoją głębię, a horyzont ich rozumienia uległby spłaszczeniu.

Ukazany w ten sposób problem wykracza poza margines wąsko pojętej historii życia intelektualnego w Rosji. Nie chodzi w nim jedynie o takie fakty jak ten, że rosyjskie filozofki — w większości słuchaczki tak zwanych Wyższych Kursów Żeńskich — ze względu na rosyjskie prawodawstwo, a także panujące w rosyjskim społeczeństwie bariery obyczajowe oraz światopoglądowe, swoją edukację filozoficzną były zmuszone rozwijać na europejskich uniwersytetach. W książce zostało znakomicie pokazane, że kobiecy rosyjski ruch filozoficzny zajmuje na tle światowym własne i oryginalne miejsce. Co więcej, stanowi jego prawdziwą awangardę, a reprezentowany jest przez takie postacie jak promotorka religii Trzeciego Testamentu Anna Schmidt (której idee cenil bardzo na przykład M. Bierdiajew), jak ciesząca się europejską sławą pisarka i myślicielka Lou Andreas-Salome, jak żona Dymitra Mereżkowskiego, poetka Zinaida Gippius, jak urodzona w Zamościu rewolucjonistka Róża Luksemburg czy, w końcu, głośna postać światowej psychoanalizy Sabina Spielrein, skądinąd inspiratorka idei Freuda i Junga.

Książka przedstawia bardzo szeroki diapazon sylwetek kobiet, które zapisały się w dziejach rosyjskiej filozofii od Katarzyny II po małżonkę Aleksieja Łosiewa — Azę Tacho-Godi. Zrozumiałe przy tym jest, że niektórym postaciom, jak Marii Biezbrazowej, pierwszej kobiecie w Rosji zajmującej się „fachowo filozofią”, czy Marii Skobcowej — „mniszce w świecie”, kanonizowanej przez Święty Synod Powszechny Patriarchatu w Konstantynopolu, poświęcono w książce więcej miejsca niż innym, równie fascynującym i wartym prezentacji kobietom (łącznie przedstawiono sylwetki dwudziestu dwóch filozofek). Te ograniczenia są zrozumiałe, ale wartość książki leży nie w objętości danej prezentacji, lecz w esencjalnym przed-

stawieniu postaci filozofek oraz ich idei — w takim ujęciu nawet inne mniej znane postacie znajdują swoje miejsce.

Niewątpliwą zaletą książki jest jej język, żywy, barwny przemawiający do wyobraźni, nieraz udatnie operujący metaforą, dzięki czemu prezentowane kobiece postacie nabierają życia, a analizowane kwestie szczególnego kolorytu. Sygnalizowane walory tej niezwykłej książki jak i te, które wymagałyby szerszej prezentacji, składają się na to, że książka autorstwa Lilianny Kiejzik oraz Olgi Orłowej (przy współpracy Valentina Balanovsky'ego, Galiny Garajewej, Teresy Obolevitch, Katarzyny Turonek-Ostrowskiej, Julity Polańskiej, Angeliny Weimann) stanowi ważny wkład do badań nad rolą kobiet nie tylko w dziejach filozofii rosyjskiej, lecz także w historii filozofii światowej.

W końcowych słowach książki czytamy:

Główną misją naszej książki jest przywrócenie kulturze i nauce (nie boimy się wielkich słów) nazwisk kobiet-myślicielek, uczynienie ich tak samo znanych, jak nazwiska mężczyzn-myślicieli. Tym bardziej, że nie byłoby tych mężczyzn-myślicieli bez kobiet, które ich inspirowały, płaciły za ich publikacje, recenzowały ich pomysły, wspierały, sponsorowały, pomagały, albo których twórczość stała się dla nich bazą, podstawą, która wykorzystywali wprost. Oczywiście nie wystarczy jednej książki, aby opowiedzieć o wszystkich kobietach w filozofii rosyjskiej. Dlatego mamy nadzieję, że ciąg dalszy nastąpi.

Zatrzymajmy się na chwilę przy tych słowach, nie tylko dlatego że autorom publikacji należy życzyć owocnej kontynuacji podjętego zadania. Do uwagi nad nimi skłania nas to, że obecnie jesteśmy świadkami powstawania nowych paradygmatów człowieka, dyskusji nad jego płciową tożsamością, rolą kobiety w społeczeństwie i w tworzeniu kultury. Na progu nowego tysiąclecia żyjemy w czasie szczególnym, w którym na naszych oczach to, co było, jeśli tak rzec, „tłem”, staje się — aby odwołać się do tytułu projektu badawczego, w ramach którego została przygotowana publikacja — „planem pierwszym”. Takim tematem dyskutowanym żywo w Rosji w XIX wieku i na przełomie XIX i XX wieku między innymi przez W. Sołowjowa, L. Tołstoja, M. Arcybaszewa, W. Rozanowa, M. Bierdiajewa była „kwestia kobieca” (*żeńskij wopros*). W tradycji rosyjskiej zyskał on w tej sferze własny oryginalny wyraz ugruntowany zarówno w tradycji prawosławnego Wschodu, jak w sofiologicznej, profetycznej i eschatologicznej metafizyce kobiecości religijnej filozofii rosyjskiej, wielkiej literatury rosyjskiej, poezji rosyjskiego symbolizmu. Jest on obecny także w przedstawionej publikacji i dzięki niemu — jeśli rzec za poetą — to, co w niej „kobieco”, zarazem „porywa nas w górę”.